

Методы исследования. Гигиеническое обследование, гигиеническое наблюдение, математические и статистические методы.

Результаты. Установлено, что 62,79±1,78% детей имели гармоническое физическое развитие. Среди учеников с дисгармоническим физическим развитием преобладали дети с избыточной массой тела (20,29±1,48%). Определено, что с возрастом увеличивается количество школьников с дисгармоническим физическим развитием.

Проведенное исследование позволяет утверждать, что в учебных заведениях с пятью уроками физического воспитания и учебных заведениях с использованием инновационных образовательных технологий отмечено более высокий показатель уровня физического развития детей, по сравнению с учреждением с традиционной организацией физического воспитания.

**FEATURES OF THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN,
WHO ARE STUDYING AT THE SECONDARY EDUCATION
WITH DIFFERENT LEVELS OF MOTOR ACTIVITY ORGANIZED**

I.A. Kalinichenko, O.A. Skiba

The aim. Study of features of the physical development of the children, who are studying at the secondary schools with different levels of physical activity organized.

The study methods. Hygienic examination, hygienic monitoring, mathematical and statistical methods.

Results. It is set, that 62.79±1.78% of children has normal physical development. Among schoolchildren with abnormal physical development of children with excess weight of body are dominated (20.29±1.48%). Determined, that increases with age the number of pupils with abnormal physical development.

The study suggests that in schools with the five physical education and schools through innovative educational technology noted a higher level of physical development of children, to the establishment of a traditional organization of physical education.

УДК 613.955:371.214:371.72

**ГІГІЄНІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

*Гозак С.В., Єлізарова О.Т., Рудницька О.П. *, Савченко Г.І. **, Заскалько Г.В. ***
ДУ «Інститут гігієни та медичної екології ім. О.М. Марзєєва НАМН України», м. Київ
* Київська міська СЕС,
** Львівська обласна СЕС,
*** СЕС Солом'янського району м. Києва*

З 1 січня 2011 року набула чинності нова редакція Закону України «Про фізичну культуру і спорт». Стаття 26 цього закону констатує, що фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах ін-

дивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту. Фізична культура у сфері освіти базується на затверджених відповідно до закону державних стандартах освіти, спрямованих на забезпечення науково обґрунтованих норм рухової активності дітей та молоді з урахуванням стану їхнього здоров'я, рівня фізичного та психічного роз-

виту. У навчальних закладах обов'язково передбачаються посади фахівців з фізичної культури. Фізична культура шляхом проведення обов'язкових занять у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку. У загальноосвітніх навчальних закладах уроки з фізичної культури є обов'язковими і проводяться не менше трьох разів на тиждень. Керівники навчальних закладів зобов'язані забезпечувати створення сприятливих умов для належної рухової активності учнів.

Отже, фізичне виховання у закладах освіти спрямовано на вирішення комплексу актуальних питань, в тому числі забезпечення гармонійного розвитку дітей, підвищення функціональних резервів організму, забезпечення високого рівня працездатності, профілактику «шкільних» захворювань.

Виконання цих завдань залежить від комплексу факторів, в тому числі таких компонентів, як умови та організація фізичного виховання, зміст навчальних програм з предмету «Фізична культура», якість проведення занять з фізкультури.

Визначення існуючої ситуації з питання організації фізичного виховання в закладах освіти дозволить визначити напрям її оптимізації і управлінських рішень.

Мета дослідження. Дати гігієнічну оцінку існуючої організації фізичного виховання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Матеріали і методи. За єдиною схемою були обстежені 139 загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) м. Києва та двох областей України – Сумської і Львівської за участі лікарів з гігієни дітей і підлітків державної санітарно-епідеміологічної служби. Вибірка є репрезентативною для рівня значимості, що дорівнює 0,05.

Для аналізу отриманого матеріалу були побудовані таблиці зв'язаності, за допомогою яких визначався взаємозв'язок показників зі значенням результуючих змінних. Для визначення наявності, тісноти і спрямованості зв'язку з результуючою змінною кожної якісної ознаки чинника за таблицями зв'язаності були розраховані коефіцієнти Пірсона (χ^2) та Спірмена (R). Для співставлен-

ня груп також застосовували дисперсійний аналіз з визначенням критерію Фішера (F).

Систематизація матеріалу і первинна математична обробка були виконані за допомогою таблиць Microsoft EXCEL 2010. Статистична обробка проводилась з використанням пакету STATISTICA 8.0.

Результати. Під час аналізу отриманих матеріалів встановлено, що заняття з фізичного виховання учнів в закладах освіти проводять: вчителі фізичного виховання, інструктори лікувальної фізкультури (ЛФК), а також вчителі загальноосвітніх предметів під час фізкультурних хвилин, в групах продовженого дня. Кількість вчителів фізичного виховання в ЗНЗ становить від 1 до 8 осіб на навчальний заклад. Один вчитель фізкультури викладає в 20,9±7,5% ЗНЗ, два – в 25,9±7,3%, три – в 12,9±7,9%. Встановлено, що цей показник залежить від місця розташування ($\chi^2=55,4$, $p<0,001$) та типу закладу ($\chi^2=51,7$, $p<0,01$). Це можна пояснити різною місткістю шкіл у сільській та міській місцевості ($\chi^2=17,2$, $p<0,001$). Кількість викладачів зі спеціальності «фізкультура» не залежить від регіону обстеження. Як у Львівській області, так і у Сумській та м. Києві педагогічний склад з цього предмету залежить від місткості школи ($\chi^2=53,1$, $p<0,001$).

Один вчитель фізкультури навчає 182,8±8,1 учнів: у містах – 216,6±8,1, у сільській місцевості – 128,4±12,3 ($F=39,1$, $p<0,001$). У м. Києві один педагог навчає в середньому 212,7±11,3 дітей, у Львівській області – 174,7±13,6, у Сумській області – 160,3±15,8 ($F=3,7$, $p<0,05$). У загальноосвітніх школах (ЗОШ) цей показник становить 161,2±9,0 дітей, у спеціалізованих навчальних закладах (СНЗ) – 209,3±21,5 дітей, у гімназіях – 225,3±7,1 дітей, у ліцеях – 233,7±22,7 дітей, у навчально-виховних комплексах (НВК) – 252,5±74,1 ($F=3,8$, $p<0,01$).

Для навчання школярів існує базова навчальна програма з предмету «Фізична культура», яка затверджена МОН України для початкових класів у 2011 р, для 5-9-х класів – у 2009 р., для 10-11-х – у 2010 р. Недоліком цієї програми є відсутність таких форм фізичного виховання в режимі навчального дня, як ранкова гімнастика до уроків, фізкультурні хвилини під час уроків і перерв, інші форми фізичного виховання окрім

уроку фізичної культури [1]. В той же час фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня необхідні для підтримання високого рівня працездатності дітей, профілактики порушень постави і зниження зору, забезпечення оптимального рівня рухової активності і є обов'язковими, що визначено у Положенні про організацію фізичного виховання і масового спорту в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України (Наказ МОН України від 2.08.2005 р. №458).

Встановлено, що не усі заклади освіти своєчасно переходять на нову програму, третина шкіл працює за програмами різних років затвердження.

Кількість годин, що відведена на уроки з фізичної культури, зменшується продовж періоду навчання. Найменша кількість годин в навчальному плані відводиться на фізичне виховання учнів 10-11 класів

($2,15 \pm 0,04$ уроки), найбільша – 1-4 класів ($2,88 \pm 0,04$). Ця тенденція не залежить від місця розташування та типу навчального закладу.

Різниця у процесах росту і розвитку організму дітей у статевому аспекті є підставою для розробки окремих навчальних програм для хлопців і дівчат та роздільного проведення фізичних занять, особливо для дітей середнього і старшого шкільного віку. Проте, під час досліджень встановлено, що уроки фізичного виховання проводяться окремо для хлопчиків та дівчаток 1-4 класів у $3,3 \pm 1,6\%$ обстежених ЗНЗ, 5-9 класів – у $8,1 \pm 2,4\%$, 10-11 класів у $28,8 \pm 4,1\%$ (рис. 1). Невисока частка цього показника є характерною як для вікових груп ($\chi^2=24,6$, $p<0,001$), так і для регіонів дослідження ($\chi^2=15,7$, $p<0,001$), місця розташування ($\chi^2=8,7$, $p<0,01$) та різних типів закладів ($\chi^2=6,4$, $p<0,001$).

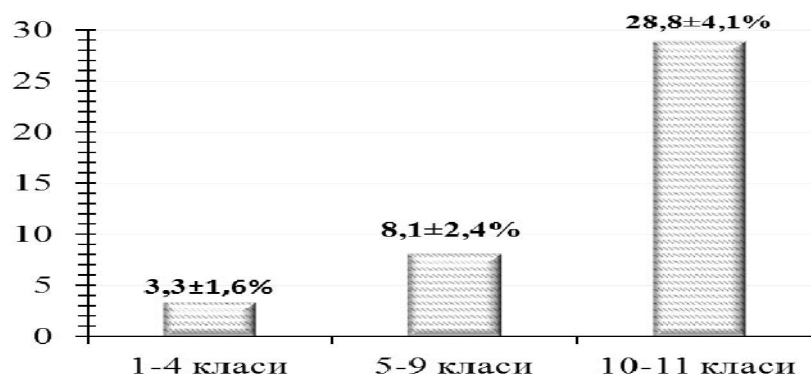

Рисунок 1. Частка ЗНЗ Сумської, Львівської областей та м. Києва, в яких заняття фізкультурною проводяться окремо для хлопчиків та дівчаток, 2010 рік, %.

У містах частка дітей, які займаються в різностатевих групах, вища, ніж у сільській місцевості ($\chi^2=8,7$, $p<0,01$).

Базовими навчальними програмами з фізичного виховання передбачені уроки з лижного і ковзанярського спорту. Враховуючи кліматичні зміни і застарілість матеріально-технічної бази ЗНЗ, ми дослідили розповсюдженість таких уроків. Наші дослідження показали, що уроки з лижного спорту проводяться в $28,6 \pm 4,25\%$ обстежених ЗНЗ. З них $46,8 \pm 7,3\%$ – у сільській місцевості ($\chi^2=12,3$, $p<0,001$). Переважна більшість таких занять проводиться в Сумській області ($47,9 \pm 0,9\%$) ($\chi^2=34,7$, $p<0,001$). В інших регі-

онах цей показник суттєво менший і становить $27,7 \pm 0,9\%$ у Львівській області та $24,4 \pm 0,9\%$ у м. Київ.

Уроки з ковзанярського спорту не проводяться в жодному з обстежених ЗНЗ. Ці дані повинні бути враховані при розробці навчальних програм з фізичного виховання.

Спортивні секції працюють в більшості досліджених ЗНЗ: в усіх закладах м. Києва, в $92,6 \pm 7,41\%$ ЗНЗ Сумської області та $85,0 \pm 8,0\%$ ЗНЗ Львівської області ($\chi^2=6,1$, $p<0,05$). Загалом в містах мають спортивні секції $93,7 \pm 2,7\%$ ЗНЗ, у селах – $84,6 \pm 5,0\%$ ЗНЗ. Рейтинг спортивних секцій у загальній групі дослідження представлено на рис. 2.

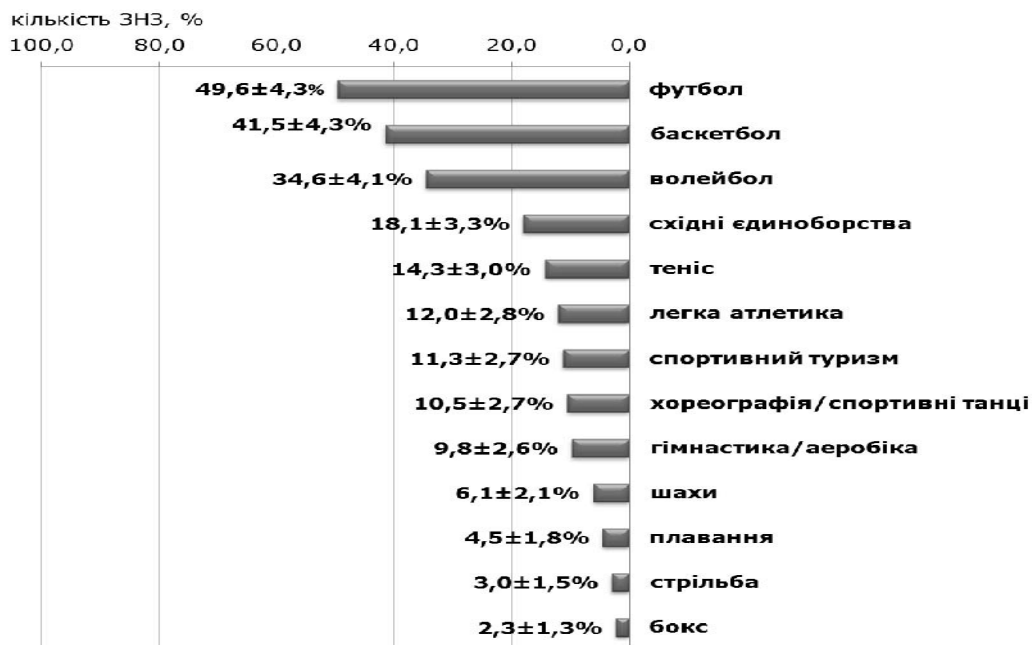

Рисунок 2. Структура спортивних секцій в ЗНЗ Сумської, Львівської областей та м. Києва, 2010 рік, %.

Як бачимо з рисунку 2, найбільш поширені секції по футболу (49,6±4,3% шкіл), баскетболу (41,5±4,3%) та волейболу (34,6±4,1%).

Як бачимо, більшість існуючих спортивних секцій мають спрямованість на спортивні ігри з м'ячем, значно менша – на гімнастичні, танцювальні види рухової діяльності, легку атлетику та плавання.

Враховуючи негативну тенденцію до погіршення здоров'я дитячого населення [2,3] вагоме значення належить організації

фізичних занять для дітей спеціальної медичної групи (СМГ). Як показали результати дослідження, до СМГ відноситься 7,6±0,5% дітей (таблиця). Цей показник, як і показники захворюваності, є найвищим у м. Києві і в загальній, і у різних вікових групах. Різниця показників у групах «місто/село» досить суттєва ($t=3,6$, $p<0,001$) – 8,6±0,5% і 2,5±1,2% відповідно. Можливо це пов'язано з більшими можливостями діагностики захворювань у великому місті.

Таблиця. Віково-регіональна характеристика частки дітей, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, ЗНЗ Сумської, Львівської областей та м. Києва, 2010 рік, %.

Категорії	1-4 клас		5-9 клас		10-11 клас		Всі групи	
	%	±m	%	±m	%	±m	%	±m
Регіон дослідження								
м. Київ	9,7	1,3	13,5	1,0	15,1	2,2	12,4	0,8
Львівська область	4,3	1,5	8,6	1,2	8,6	2,3	7,1	0,9
Сумська область	1,1	1,6	2,1	1,3	3,1	2,3	1,9	0,9
Місце розташування								
місто	6,4	0,9	9,7	0,7	10,2	1,5	8,6	0,5
село	1,4	2,0	2,8	1,9	4,2	2,8	2,5	1,2

Відсоток дітей СМГ (7,6±0,5%) майже вдвічі менший ($t=2,9$, $p<0,01$), ніж дітей, що мають хронічні захворювання (13,9±0,5%) і в

1,3-1,7 разів менший, ніж групи дітей, які мають порушення зорового та опорно-рухового апарату ($t=2,4$, $p<0,05$).

Встановлено, що діти СМГ займаються на загальних уроках фізкультури у $68,1 \pm 4,3\%$ ЗНЗ. Виявлено зв'язок цього показника та регіону обстеження ($\chi^2=38,0$ $p<0,001$) і місця розташування ($\chi^2=9,6$ $p<0,01$).

У Львівській області в $93,8 \pm 4,3\%$ ЗНЗ школярі СМГ займаються на загальних уроках фізкультури, у м. Київ - в $87,9 \pm 5,7\%$, у Сумській області - в $40,0 \pm 6,65\%$. У містах цей показник становить $78,4 \pm 4,8\%$ ЗНЗ, у сільській місцевості - $51,1 \pm 7,5\%$.

За окремим розкладом в позаурочний час займаються діти СМГ в $22,7 \pm 4,0\%$ ЗНЗ. Встановлено залежність цього показника від регіону розташування ($\chi^2=9,1$ $p<0,01$) та типу ($\chi^2=10,3$ $p<0,05$) закладу. У м. Київ діти СМГ займаються в позаурочний час у $32,3 \pm 8,4\%$ ЗНЗ, у Сумській області - в $25,9 \pm 6,0\%$, у Львівській області - в $3,9 \pm 3,8\%$ ЗНЗ. В містах частка ЗНЗ, в яких проводяться позаурочні заняття для дітей СМГ становить $27,9 \pm 5,4\%$.

У $21,3 \pm 6,0\%$ обстежених ЗНЗ заняття для дітей, віднесених до СМГ, проводять викладачі з освітою «інструктор ЛФК», в $48,9 \pm 7,3\%$ ЗНЗ вчителі мають вищу категорію зі спеціальності «фізкультура», у $14,9 \pm 5,2\%$ ЗНЗ педагоги мають звичайну

освіту, в $14,9 \pm 5,2\%$ ЗНЗ викладач відсутній. Встановлено, що рівень освіти педагогів, які поводять такі заняття, залежить від регіону розташування ЗНЗ ($\chi^2=19,0$, $p<0,01$). Найкраща ситуація характерна для Сумської області, де в $47,1 \pm 12,1\%$ ЗНЗ заняття для СМГ проводять викладачі з освітою «інструктор ЛФК», в $47,0 \pm 12,1$ - викладачі з вищою категорією зі спеціальності «фізкультура», в $5,9 \pm 5,7\%$ - зі звичайною освітою. У Львівській області усі викладачі для спеціальних медичних груп мають вищу категорію зі спеціальності «фізкультура»; у м. Київ в $7,1 \pm 4,9\%$ ЗНЗ - інструктор з ЛФК, $46,4 \pm 9,4\%$ - викладачі мають вищу категорію, в $21,4 \pm 8,2\%$ - звичайну освіту, в $25,0 \pm 8,2\%$ ЗНЗ викладач для СМГ відсутній.

Залежність освіти викладачів від місця розташування (місто/село) та типу ЗНЗ не виявлена. У викладачів п'ятої частини ЗНЗ як у місті, так і у селі є кваліфікація «інструктор ЛФК» ($21,1 \pm 6,6\%$ та $22,2 \pm 13,9\%$ відповідно).

З вищенаведеного бачимо, що проблема організації фізичного виховання, навчальних програм та кадрового складу в закладах середньої освіти, а також позакласних занять в спортивних секціях шкіл потребує перегляду та оптимізації.

Висновки

1. Кількість навчальних годин, що відведена на уроки фізкультури, зменшується протягом періоду навчання з $2,88 \pm 0,04$ у 1-4 класах до $2,15 \pm 0,04$ у 10-11 класах. Ця тенденція не залежить від місця розташування та типу навчального закладу.

2. Навантаження на вчителя фізкультури досить значне, що унеможлиблює використання індивідуального підходу до навчання учнів: на одного вчителя фізкультури припадає $182,8 \pm 8,1$ дітей (у містах - $216,6 \pm 8,1$, у сільській місцевості - $128,4 \pm 12,3$ ($F=39,1$, $p<0,001$)). У м. Києві один педагог навчає в середньому $212,7 \pm 11,3$ дітей, у Львівській області - $174,7 \pm 13,6$, у Сумській області - $160,3 \pm 15,8$ ($F=3,7$, $p<0,05$).

3. В більшості загальноосвітніх навчальних закладів не забезпечуються принцип роздільного навчання фізичній культурі хлопців і дівчат: уроки фізичного виховання проводяться сумісно для хлопців і дівчат в 5-9 класах в $91,9\%$ шкіл, 10-11-х - $71,2\%$.

4. Спортивні секції організовані в більшості шкіл: в містах - $93,7 \pm 2,7\%$ закладів, у сільській місцевості - $84,6 \pm 5,0\%$, але вони мають однобічну спрямованість: найбільш розповсюджені секції по футболу ($49,6 \pm 4,3\%$ закладів), баскетболу ($41,5 \pm 4,3\%$) та волейболу ($34,6 \pm 4,1\%$).

5. Актуальною залишається організація фізичного виховання для дітей, що віднесені за станом здоров'я до спеціальної медичної групи з фізкультури, частка яких становить $7,6 \pm 0,5\%$. Діти спеціальної медичної групи займаються на загальних уроках фізкультури у $68,1 \pm 4,3\%$ шкіл та за окремим розкладом в позаурочний час у $22,7 \pm 4,0\%$. Викладачі з освітою «інструктор ЛФК» проводять заняття для дітей, віднесених до спеціальної медичної групи лише в $21,3 \pm 6,0\%$ шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гозак С.В., Учебные программы по физическому воспитанию школьников: гигиенические аспекты /С.В. Гозак, Т.В. Станкевич, Н.О. Кучма //Здоровье и окружающая среда: сб. науч. трудов. – Минск, –2010. – Вып.15. – С. 255-258.
2. Коренев М.М. Медико-соціальні основи охорони і зміцнення здоров'я підростаючого покоління /М.М. Коренев //Якість життя як критерій оцінки здоров'я дітей і підлітків: матер. наук.-практ. конф. –Харків. –2011. –С. 64-66.
3. Антипкін Ю.Г. Проблемні питання здоров'я дітей та шляхи підвищення якості їх життя /Ю.Г. Антипкін, В.П. Неділько, З.А. Шкіряк-Нижник [та ін.] //Якість життя як критерій оцінки здоров'я дітей і підлітків: матер. наук.-практ. конф. –Харків. –2011. –С. 3-8.

ГИГИЕНИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Гозак С.В., Елизарова Е.Т., Рудницкая О.П., Савченко Г.И., Заскалько Г.В

Цель исследования. Дать гигиеническую оценку существующей организации физического воспитания учащихся в общеобразовательных учебных учреждениях.

Материалы и методы. По единой схеме было проведено санитарно-гигиеническое изучение организации физического воспитания в 139 общеобразовательных учебных учреждениях г. Киева и двух областей (Сумской и Львовской). Для анализа полученных данных были построены таблицы сопряженности, на основании которых были рассчитаны коэффициенты Пирсона (χ^2) и Спирмена (R). Для сопоставления групп проводили дисперсионный анализ с определением критерия Фишера (F).

Результаты. Учебными программами по физической культуре не предусмотрены такие необходимые формы физического воспитания детей, как физкультминутки, физкультурные паузы, двигательная активность на переменах. Независимо от места размещения и типа школы количество часов на уроки физической культуры сокращается с $2,88 \pm 0,04$ в начальных классах до $2,15 \pm 0,04$ в старших.

На одного учителя физической культуры в среднем приходится $182,8 \pm 8,1$ учащихся, что затрудняет использование индивидуального подхода к обучению детей.

В большинстве школ не обеспечивается принцип раздельного обучения мальчиков и девочек физической культуре: совместные уроки проводятся в 5-9 классах в 91,9% школ, 10-11 – в 71,2%.

Спортивные секции организованы в большинстве школ: в городах – 93,7%, в сельской местности – в 84,6%, но большинство из них имеет одностороннюю направленность (футбол, баскетбол, волейбол).

Требует усовершенствования организация занятий по физической культуре для детей специальной медицинской группы.

HYGIENIC ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF PHYSICAL TRAINING OF THE CHILDREN AT SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

S.V. Gozak, Ye.T. Yelizarova, O.P. Rudnitskaia, G.I. Savchenko, G.V. Zaskalko

Research object. To give a hygienic assessment of the existing organization of physical training of the schoolchildren at secondary educational institutions.

Materials and methods. Sanitary-and-hygienic study of the organization of physical training at 139 secondary educational institutions in Kiev and two oblasts (Sumy and Lviv) was carried out according to a single scheme. For the analysis of the obtained data the tables of conjugation were constructed and Pirson's (χ^2) and Spirmen's (R) coefficients were calculated on their basis. For the

comparison of the groups a dispersive analysis with the determination of Fisher criteria (F) was performed.

Results. Such necessary forms of physical training as minutes for physical training, pauses for physical training, motor activity at the intervals are not stipulated by the educational programs for physical training. Irrespective of the location and school type a number of hours for physical training lessons are reduced from 2.88 ± 0.04 at primary grades to 2.15 ± 0.04 at senior ones.

On the average 182.8 ± 88.1 pupils fall at per teacher of physical training. It impedes a use of the individual approach to the education of the children.

In the majority of schools a principle of separate physical training for boys and girls is not ensured: joint lessons are held in 5-9 grades at 91.9% of schools, in 10-11 grades at 71.2% of schools.

Sport groups were organized in the majority of schools: in the cities – 93.7%, in the country places – in 84.6% but the majority of them had one-sided direction (football, basketball, volleyball).

Organization of physical training lessons for the children of special medical groups should be improved.

УДК 613.84

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕНOSTІ ТЮТЮНОПАЛІННЯ СЕРЕД УЧНІВ 11–16 РОКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Латіна Г.О.

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка,

Інститут фізичної культури м. Суми

Постановка проблеми. Поряд з такими соціально-психологічними чинниками формування здоров'я, як неповна і асоціальна сім'я, відсутність стійких захоплень та інтересів, психологічна схильність до алкоголізації, поширення наркозалежності, висока загальна агресивність, порушення родинних стосунків, конфлікти з однолітками, батьками та вчителями, експерти відокремлюють шкідливі звички.

За даними ВООЗ, Україна знаходиться на 17-му місці серед усіх країн по споживанню цигарок, що становить 1,5% усіх цигарок світу. В Україні на одного мешканця, в середньому припадає 1500-1800 цигарок на рік, тобто 4,5 цигарки в день, що в 2 рази вище за світовий показник [1].

Наведені дані вимагають проводити активну боротьбу з тютюнопалінням в нашій країні, особливо серед організованих дитячих колективів, оскільки саме здоров'я дітей та підлітків є підґрунтям для майбутнього будь-якої країни. Актуальність дослідження поширеності шкідливих звичок серед дітей і підлітків підтверджується розробкою Дер-

жавної служби молоді та спорту України на початку 2011 р. проекту Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Формування здорового способу життя молоді України» на 2013-2017 роки [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати аналізу літературних джерел свідчить про велику кількість наукових досліджень проблеми тютюнопаління серед дітей та підлітків з боку фахівців лікувального та профілактичного напрямку медицини, педагогіки, психології та фізичної культури.

Дані Н.С. Польки, Н.Я. Яцковської, С.В. Гозак свідчать, що рівень поширеності щоденного тютюнопаління серед учнів 7-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів України становить 23,7% (29% у групі хлопців та 16,3% у групі дівчат). Встановлено ранній вік першої спроби куріння, який у 60,1% респондентів припадає на 11 років та у 31,8% – на 12-13 років [3].

Дослідження ризиків зниження рівня соматичного здоров'я здорових підлітків вченими Т.П. Сидоренко та О.В. Бердник